

PRIEVEIKSMIAI SU FORMANTU *-(i)ai* ŠIAURĖS VAKARŲ AUKŠTAIČIŲ TARMĖSE¹

E. GRINAVECKIENĖ

1. Daryba

Prieveiksmių su formantu *-(i)ai* šiaurės vakarų aukštaičių tarmėse, kaip ir daugelyje kitų lietuvių kalbos tarmių, yra bene daugiausia. Dažniausiai jie yra daromi iš būdvardžių, rečiau iš dalyvių. Kiekvienas laipsniuojamas dviskiemenis būdvardis paprastai turi ir savo prieveiksmį, pvz.: *baĩsus : baĩsiai, drąsus : drąsiai, kėršas : keršaĩ, klišas : klišaĩ, pālšas : palšaĩ, tūščias : tuščiaĩ, žaňgus : žaňgiai* „geru žingsniu“ (: *ta mūs kumėlė ž a ņ g i a i eĩna, aš pāskui nespėju*).

Iš nelaipsniuojamų būdvardžių (pvz.: *bāsas, kniūpsčias, mėklas* „mikčius“, *pėsčias, raĩtas*) prieveiksmiai su formantu *-(i)ai* paprastai nedaromi, tačiau jų pasitaiko, pvz.: *beřgždžias : bergždžiaĩ*.

Iš daugskiemenių būdvardžių prieveiksmiai su formantu *-(i)ai* daromi rečiau. Taip yra iš dalies ir todėl, kad daugumas tų būdvardžių (pvz., dariniai su priesagomis *-inis, -ainis, -ytis, -ėtas, -uotas*, priešdėliais *po-, pro-, prie-* ir visi sudurtiniai) visai nelaipsniuojami. Dažniausiai vartojami šie iš daugiaskiemenių būdvardžių padaryti prieveiksmiai: *abejūtiškai* „vidutiniškai“ (: *mes gyvenam a b e j ū t i š k a i*), *akýlai, aklinai, balzganai, bereikalingai, galavaĩ, gerokaĩ* (ir *gerókai*, ret.), *kitóniškai, ligústai, mėlynai, nežmóniškai, paviršutiniškai, raudónai, savótiškai, tolokaĩ* (ir *tolókai*, ret.), *apýblogiai, atkaĩpiaĩ* „nuošaliai“ (: *pa-dėk túos raštūs atkaĩpiaĩ, kad vaikaĩ neprieĩtų*), *nuodaĩbiaĩ* „darbščiai“ (: *jis labaĩ n u o d a ĩ b i a i vĩską dāro*), *nuotakiaĩ* (: *prākasė vagūtė n u o t a k i a ĩ*), *paskliuódniai* „nuolaidžiaĩ“ (: *kiaūlei įvėrė viėlą p a s k l i u ó d n i a i — j i v i s t i e k k ņ i s a*), *lýgmaliaĩ* „lygiai su kraštais“ (: *tojė puodýnėje taukų būvo lý g m a l i a i, o dabar nuslūgo*).

¹ Straipsnyje nagrinėjami prieveiksmiai su formantu *-(i)ai*, vartojami šiaurės vakarų aukštaičių tarmėse, išlaikančiose lietuvių literatūrinės kalbos kirčio vietą ir priedaidę. Tomis tarmėmis kalbama plote, esančiame tarp Smalininkų, Vadžgirio, Girkalnio, Skirsnemunės.

Bene daugiausia yra daugiaskiemeniųrieveiksmių su formantu *-(i)ai*, padarytų iš daiktavardinių būdvardžių, turinčių priesagą *-iškas*. Dalies tųrieveiksmių leksinė reikšmė yra labai apibendrinta ir nutolusi nuo reikšmės žodžių, iš kurių jie padaryti, pvz.: *perkūniškai* „labai“ (: *perkūniškai šalta*), *piemeniškai* „neapgalvotai“, *šuniškai* „labai“, *vėlniškai* „labai“.

Iš dalyvių padarytųrieveiksmių su formantu *-(i)ai* pasitaiko nedaug. Po keletą jų yra atsiradusių iš veikiamosios ir neveikiamosios rūšies esamojo ir būtojo kartinio laiko dalyvių, o taip pat iš reikiamybės dalyvių, pvz.: *atsākančiai* „labai gerai“, *šnābždančiai*, *šnūbždančiai*, *šnārančiai*, *žvūgiančiai*; *padūkusiai* „labai“ (: *laikas padūkusiai greit bėga*), *pagėdusiai* „labai“ (: *pėlkėje uodų pagėdusiai daūg*), *papaikusiai* „smarkiai“ (: *vaiką papaikusiai šakauja*), *pasiūtusiai* „labai“ (: *šuo pasiūtusiai piktas*), *pašėjusiai* „labai“ (: *pašėjusiai mūsų kanda*), *neapsākomai* „labai daug“ (: *šįmet jau tų grūbų — neapsākomai*), *nesuskaītomai*, *pakeñčiamai* „vidutiniškai“ (: *gyvename pakeñčiamai*), *suveriamai* (: *dūrys suveriamai užsidāro*), *neapgalvōtai*, *negirdėtai*, *nelāuktai*, *netikėtai*, *nematūtai*, *sutruñpītai* (: *mes šnekam sutruñpītai* „mes šnekame, trumpindami žodžių galūnes“), *aptektinai* (: *vandėns ipilk aptektinai nesvišs*), *būtinaī*, *nesuprastinaī* „nesuprantamai“ (: *nesuprastinaī, ar čia tvorā, ar tiñklas*), *netbūtinaī* (: *lėkia į miestą, sprāudzias netbūtinaī*), *pakar-tōtinai*, *užtektinaī*.

Prieveiksmai, padaryti iš *a*-kamienių būdvardžių, neveikiamosios rūšies esamojo ir būtojo kartinio laiko dalyvių, o taip pat iš reikiamybės dalyvių, turi formantą *-ai*; formantą *-iai* turi prieveiksmai, padaryti iš visų kitų būdvardžių ir dalyvių. Išimtį čia sudaro šalia *drūtai* „stipriai“ ir *senai* „senyvai“ skirtinga reikšme vartojami prieveiksmai *drūčiai* „smarkiai, labai“ ir *seniai* „prieš daug laiko“. Galimas daiktas, kad *drūčiai* ir *seniai*, turėdami skirtingus formantus ir savarankiškas reikšmes, yra atsiradę ne iš *drūtas* ir *sēnas*, o iš kito kamieno formų, kurių šiuo metu tiriamajame plote jau nėra, pvz.: *drūčiai* galėjo atsirasti iš **drūt-jas~drūčias*; plg. dar *drūčgalys*².

Teisybė, tiriamosiose tarmėse pasitaiko tos pačios šaknies prieveiksmių, lygiagrečiai vartojamų ir su formantu *-ai*, ir su *-iai*, pvz.: *išlaidai* ir *išlaīdžiai*, *lengvai* ir *leñgviai*, *linksmai* ir *liñksmai*. Tačiau šiose tarmėse ir būdvardžiai, iš kurių tie prieveiksmai padaryti, paprastai turi dviejų kamienų (*ā* ir *u*) formas, pvz.: *išlaidas* ir *išlaidūs*, *leñgvas* ir *lengvūs*, *liñksmas* ir *linksmūs*. Tokių atvejų, kai iš to paties kamieno būdvardžio būtų daromi prieveiksmai ir su formantu *-ai*, ir su *-iai*, nėra. Tai rodytų, kad ir šalia *sēnas*, *drūtas* seniau dar turėjo būti kitos tų būdvardžių formos, iš kurių padaryti prieveiksmai *seniai* ir *drūčiai*.

² Šalia *seniai* šiaurės vakarų aukštaičių tarmėse vartojamas dar prieveiksmis ir *nepėrseniai*, dar plg. J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, III, Warszawa, 1956, § 647.

Ne visi šio formantorieveiksmiai tiriamajame plote dabar turi greta žodžius, iš kurių jie galėjo būti padaryti, pvz.: *nepėrseniai*, *aptektinaĩ*, *nakvinaĩ*, *nesuprastinaĩ*, *užtektinaĩ*, *sausgėlaĩ* „sausai, be pūlių“ (: *visūs káulus gėlia sa us g ė l a ĩ*), *sausmirkai* „sausai, be vandens“ (: *iš-triñk gálvą į spiritą sa us m i r k a ĩ*). Tai rodytų, kad bent dalis šiųrieveiksmių galėjo ir neturėti savo šaknies būdvardžių ar dalyvių ir, gal būt, atsirado naujai pagal jau esančius šiorieveiksmių darybos tipo pavyzdžius. Jeigurieveiksmiai su formantu *-(i)ai* ir yra buvę būdvardžių bevardės giminės vienaskaitos vietininkai³, tai pastarieji pavyzdžiai, o taip pat visirieveiksmiai iš dalyvių, rodo, kad vėliaurieveiksmių daryba galėjo vykti savarankiškai, t. y. formantas *-(i)ai* buvo pridamas tiesiog prie būdvardžio ar dalyvio kamieno. Kad kai kurie formanto *-(i)ai*rieveiksmiai iš tikro galėtų būti naujesni dariniai, iš dalies rodo ir jų apibendrintas galūninis kirčiavimas (*abygaliaĩ*, *abyšaliaĩ*, *abypusiaĩ*). Vienas kitas šiųrieveiksmių yra vartojami ir prielinksniškai, pvz.: *abygaliaĩ* (: *nāmas įrengtas a b y g a l i a ĩ* ir *jie gyvėno a b y g a l i a ĩ nāmo*), *abypusiaĩ* (: *kėlias mēdžiais nusodėtas a b y p u s i a ĩ* ir *a b y p u s i a ĩ kėlio stovėjo kareiviai*), *abyšaliaĩ* (: *a b y š a l i a ĩ vėliavos nukabinėtos* ir *a b y š a l i a ĩ kėlio stovėjo mašinos*).

Tiriamosiose tarmėse pasitaiko ir keletas įvardinės šakniesrieveiksmių, turinčių, skirtingai nuo visų kitų šio tipo darinių, tvirtapradį formantą *-ai*, pvz.: *kadai* „seniai praeityje“, *tiktai* (ir *tiktáis*), *visai*, *nė štai* *nė antai* (: *mes į rūpestį įkritę, o ji — nė štai nė antai*). Prie šio tiporieveiksmių pagal savo darybą ir kirčiavimą priskirtini ir kai kurie šakninio kirčiavimorieveiksmiai, kaip *pirmai* (ir *pirmai*, ret.), *greitai* (ir *greitais*, *greit*), *pėrnai*, *užpėrnai* (ir *užpėrnai*). Dalis šiųrieveiksmių yra vartojama lietuvių literatūrinėje kalboje, kitose tarmėse ir senuosiuose raštuose, tik rytinėje ir pietinėje lietuvių kalbos tarmių ploto dalyje ir literatūrinėje kalboje kai kurie jų yra tariami su tvirtagale priegaide (tvirtapradė priegaidė į tvirtagalę galėjo išvirsti akūtinių galūnių trumpėjimo metu⁴, plg. lk. *jiẽ<jie*, *tuõs<túos* ir tiriamojo ploto *tie*, *jie*, *júo*, *já~jà*, *katrá~katrà*, *anqs~anàs*, *šitqs~šitas* ir pan.⁵). Kai kurie iš minėtųrieveiksmių tarmėse turi dar ir gretimines formas su pridėtinėmis galūnėmis, pvz.: šalia *kadai*, *pirmai*, *pėrnai* ir *kadáis*, *pirmáis*, *pėrnais* (-s čia galėjo būti pridėtas ir daugiskaitos įnagininko pavyzdžiu).

Tvirtapradis šiųrieveiksmių galūnių kirčiavimas, o taip pat gretiminės jų formos, iki šiol kelia kalbininkams abejonių dėl savo kilmės⁶.

³ Plg. J. Endzelynas, Baltų kalbų garsai ir formos, Vilnius, 1957, § 424; J. Otrębski, Gramatyka..., III, § 656.

⁴ Žr. Z. Zinkevičius, Lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių istorijos bruožai, Vilnius, 1957, p. 22, 24.

⁵ Žr. E. Grinaveckienė, Lietuvių kalbotyros klausimai, t. 1, Vilnius, 1957, p. 153, 157, 158; plg. Ю. Сенкус, Говор северо-западных капсов, автореф. дисс., Вильнюс, 1955, p. 8.

⁶ Plg. J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951, § 473; J. Otrębski, Gramatyka..., III, §§ 657—658.

Daugumas šiųrieveksmių yra, be abejo, labai seni. Greičiausiai tai suprieveiksmėjusios kaitomų kalbos dalių linksnių formos, plg.: *visai* : *visas*, *pirmai* : *pirmas*, *pėrnai* : **pėrnas*, plg. latvių *pērn*⁷.

Prieveiksmai su formantu *-(i)ai*, būdami tiriamosiose tarmėse patys gausiausi, greičiausiai, yra paveikę ir kai kurias vienaskaitos įnagininko (dabar suprieveiksmėjusias) formas: vietoj *apýčiupa*, *slaptà*, *týčia* buvo pradėtos vartoti formos su galūne *-(i)ai*, pvz.: *apýčiupai* (: *mor-kūs apravėjo a p ý č i u p a i* — *tik žolių viršūnes aptrūkė*), *slaptaĩ*, *týčiai*. Iš kitos pusės, kai kurie prieveiksmai šio formanto netenka, pvz.: šalia *greĩtai* dažniau yra vartojamas *greĩt*, o vietoj senesniųjų formų *ypačiai* ir *beveikiai* — vartojamos tiktai sutrumpėjusios formos *bevėik*, *ýpač*⁸.

2. Kaitymas

Daugumas prieveksmių su formantu *-(i)ai* yra laipsniuojami. Aukštesnysis jų laipsnis, kaip ir lk., visada turi kirčiuotą formantą *-iau* su tvirtagale priegaide, pvz.: *gražiaũ*, *tamsiaũ*, *trumpiaũ*. Šį laipsnį turi ir vienas kitas iš priešdėlinių būdvardžių padarytas prieveiksmai, pvz.: *atkaĩpiaĩ* — *atkampiaũ*, *nuolaĩdžiaĩ* — *nuolaidžiaũ*, *nuošaliaĩ* — *nuošaliaũ*. Tiriamajame plote pasitaiko keletas prieveksmių, vartojamų tik aukštesniojo laipsnio forma, pvz.: *lenkiaũ* (: *būlves pasodinom len k i a ũ* ir *nugėrė*), *(i)kalniaũ* (: *sėk šĩmet rugiũs kal n i a ũ* || *ĩ kal n i a ũ*), *(i)lomiaũ* (: *kur tik lo m i a ũ* || *ĩ lo m i a ũ*, *visuĩ rugiaĩ nugėrė*). Savo daryba šie prieveiksmai yra panašūs į vedinius iš *u*-kamienių būdvardžių, nors tų šaknų būdvardžių tiriamajame plote nėra. Tačiau juos turi lietuvių literatūrinė kalba (plg. *kalnũs*, *lomũs*)⁹. Iš kitos pusės, šios prieveksmių formos galėtų būti ir vėlyvesni dariniai, atsiradę iš daiktavardžių¹⁰; plg. dar šiaurės vakarų aukštaičių tarmėse vartojamus iš daiktavardžių padarytus aukštesniojo laipsnio būdvardžius *lėpšis* : *lėpšėsnis*, *pōnas* (ret.) : *ponėsnis*, *piemuō* : *piemenėsnis*.

Prieveksmių su formantu *-(i)ai* aukščiausiasis laipsnis yra daromas su tvirtaprade priesaga *-iaũ* : *geriaũ*, *aukščiaũ* (: *tu gausi tris rubliũs už tą vištą a u k š i a ũ* „tu gausi tris rublius už tą vištą daugiausia“). Mokyklų jaunimo kalboje, kaip ir lk., šis laipsnis turi priesagą *-iausiai* (*baisiausiai*, *geriausiai*) ir, be abejo, laikytinas nauju tarmės reiškiniu.

Visų aukščiausias šių prieveksmių laipsnis yra daromas iš įvardžio *visas* arba tos pat šaknies, kaip ir prieveiksmai, būdvardžio daugiskaitos kilmininko ir prieveiksmaus aukščiausiojo laipsnio formos, pvz.: *visų geriaũ*, *gerių geriaũ*. Jei visų aukščiausiojo prieveksmių laipsnio pirmuoju dėmeniu eina būdvardžio daugiskaitos kilmininko forma, tai, nepriklausomai nuo kamieno, visada ji turi galūnę *-ų* po minkšto prie-

⁷ Zr. K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīca, Redīgējis, papildinājis un turpinājis J. Endzelīns, III. Rīgā, 1927—1929, p. 209—210.

⁸ Zr. J. Otrębski, Gramatyka..., III, § 647.

⁹ Zr. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, Vilnius, 1954, p. 305, 433.

¹⁰ Plg. J. Otrębski, Gramatyka..., III, § 675.

balsio (*mažių mažiaū, pikčių pikčiaū, smailių smailiaū*). Galimas daiktas, kad *a*-kamienių būdvardžių daugiskaitos kamiengalio minkštam priebalsiui visų aukščiausiojo laipsnio dėmenyje atsirasti galėjo turėti įtakos *ia*- ir *u*-kamienių būdvardžių analogija.

3. Kirčiavimas

Prieveiksmiai su formantu *-ai*, padaryti iš dviskiemenių *a*-kamienių būdvardžių, dažniausiai yra kirčiuojami gale, pvz.: *kietai, rainai, tikrai*. Atskiri prieveiksmiai, kilę iš šakninio kirčiavimo būdvardžių, turi išlaikę kirtį šaknyje, pvz.: *ilgai, kišurai*¹¹. Iš *ia*-kamienių dviskiemenių būdvardžių padaryti prieveiksmiai paprastai kirčiuojami dvejopai: šaknyje, jei būdvardžio šaknis yra tvirtapradė (*plóksčias — plóksčiai*) ir gale, jei būdvardžio šaknis yra tvirtagalė ar trumpinė (*guščias — gulsčiai, tūščias — tuščiai*). Kartais pasitaiko ir nukrypimų nuo minėtos kirčiavimo taisyklės (*stàčiai, kučiai*). Iš dviskiemenių ir daugiaskiemenių *u*-kamienių būdvardžių padaryti prieveiksmiai visada išlaiko tų būdvardžių vienaskaitos vardininko kirčio vietą ir priegaidę¹², pvz.: *sárus — sūriai, rágštus — rágščiai, baūgus — baūgiai, glitus — gličiai, lipšnus — lipšniai, sūkrus — sūkriai, parañkus — parañkiai, pavýdus — pavýdziai, apsūkrus — apsūkriai; aštrūs — aštriai, skanūs — skaniai, panašūs — panašiai, sandarūs — sandariai*.

Prieveiksmiai, padaryti iš daugiaskiemenių pastovaus kirčiavimo *-(i)a*-kamienių būdvardžių ir dalyvių, išlaiko kirtį senojoje vietoje, pvz.: *akýlai, pūsdykiai, neapgalvótai, savótiškai*, tačiau kai kurių iš jų (su priesaga *-okai, -iška*) kirtis dažniau yra nukeliamas į galą (*geroka, toloka, stakiška* „kaip Stakiuose“). Tas kirčio nukėlimas, be abejo, nėra senas, nes tiriamajame plote šie prieveiksmiai greta yra kirčiuojami ir priesagoje¹³ (arba šaknyje), pvz.: *geróka, tolóka, stákiška*. Prieveiks-

¹¹ Plg. lat. *caurs, ilgs*, dar plg. K. Būga, Rinktiniai raštai, III, Vilnius, 1961, p. 73.

¹² Visi tiriamojo ploto *u*-kamieniai būdvardžiai su ilgą (tvirtapradės ar tvirtagalės kilmės) ir trumpą (po kirčiu nepailgėjančia, balsiai *i, u*) šaknimi (daugiaskiemeniai — su trumpu ar ilgu antruoju nuo galo skiemeniu) vienaskaitos vardininke visada kirtį turi šaknyje (daugiaskiemeniai — antrame nuo galo skiemenyje), pvz.: *sáldus, graúds, grúbus, patógus, paklúsnus, bet lepūs, gražūs, mandagūs* (kirčiuoti šių tarmių *a, e* pailgėja). Kiti tų būdvardžių linksniai yra kirčiuojami kaip literatūrinėje kalboje, pvz.: *sáldaūs, grubaūs, apsukraūs*. Tokių būdvardžių vienaskaitos vardininko kirčiavimą K. Būga (žr. jo Rinktiniai raštai, III, p. 74) laiko senovinio šakninio kirčiavimo liekana. Pastaruoju metu dėl literatūrinės kalbos ir gretimų tarmių įtakos, o taip pat dėl tiriamojo ploto tarmių būdvardžių, vienaskaitos vardininke kirtį turinčių galūnėje (*:našūs, trapūs*), analogijos tokių būdvardžių vienaskaitos vardininko kirčiavimą tiriamosiose šiaurės vakarų aukštaičių tarmėse vis dažniau linkstama pakeisti galūniniu (*gilūs, saldūs, paklusnūs*), tik daugiaskiemeniai būdvardžiai įprastinį vienaskaitos vardininko kirčiavimą labiau išlaiko. Negalūninis kirčiavimas visai dėsningai yra išlaikytas iš tų būdvardžių padarytuose prieveiksmiuose. Tai rodo, kad prieveiksmių, kaip nekaitomų žodžių, kirčiavimas yra archaiškesnis.

¹³ Tiriamojo ploto būdvardžiai *gerókas, -a, tolókas, -a...* visada yra pastovaus kirčiavimo. Tai rodo, kad iš prieveiksmių kirčiavimo ne visada galima spręsti apie tų pačių šaknų būdvardžių kirčiavimą, plg. J. Otrębski, Gramatyka..., III, p. 293.

miai, padaryti iš daugiaskiemenių trečiosios kirčiuotės nepastovų kirti turinčių *a*-kamienių būdvardžių ir dalyvių, visada kirčiuojami gale, pvz.: *aklinai, atbulai, suveriamai*. Gale kirčiuojama ir daugumasrieveiksmių, padarytų iš reikiamybės dalyvių. Neiginysrieveiksmių kirčio vietos nekeičia, pvz.: *neilgai, netuščia, nesùkriai, nepanašia*.

4. Vartojimas

Tiriamąjo plotorieveiksmai su formantu *-(i)ai*, kaip ir literatūrinėje kalboje, sakinyje paprastai eina su veiksmažodžiais ir dažniausiai nusako jų veiksmo būdą, rečiau — kiekį, laiką, vietą, pvz.: *gerai parvažiavo, slōgiai uždārė; toloka nuėjo; pėrnai susiūgo; gyvena atkampi ai*. Atskirais atvejais tuo pačiurieveiksniu gali būti nusakomas ir veiksmo būdas, ir jo kiekis, ir laikas, pvz.: sakinyje *kārvę pririšau trumpai*rieveiksmis parodo veiksmo būdą, sakinyje *mīrē po Naūjo mēto trumpai*— veiksmo laiką, o sakinyje *jī mačiau trumpai*— veiksmo kiekį. Be to, ne visirieveiksmai su formantu *-(i)ai* tiesiogiai žymi tik tai vieną ar kelias veiksmo aplinkybes. Kai kurie iš jų (*baisiai, drūčiai, labai, tikrai, visai* ir kt.) gali būti semantiškai siejami ne tik su veiksmažodžio asmenuojamomis formomis, bet ir su būdvardžiais, dalyviais, retais atvejais net su daiktavardžiais, pvz.: *jis būvo baisiai piktas; jų šuo drūčiai didelis; šimet rudu labai gražus; kiaušiniai tikrai kieti būs; ji dar visai jauna; jis geroka sušalęs; jis neapsakomai gėras; jie labai išalkę; tėvas drūčiai išvařgęs; jis tikrai pasėnęs; jis labai išdýkęs; jis visai pabālęs; jau visai pavakariukas; jau gata va pavakariukas; ji baisiai gaspadinė; ji baisiai keliauniškė; jis labai girtuoklis; jis visai piemuo; jis tikrai ligonis*. Tiriamosiose tarmėserieveiksmai *labai, drūčiai, visai, tikrai, baisiai* ir kiti plačiai yra vartojami ir kitorieveiksmaus nusakomai veiksmo aplinkybei paryškinti, tos aplinkybės kokybei nusakyti, pvz.: *baisiai gražiai dainavo; drūčiai piktai šnekėjo; labai gražiai padārė; tikrai mažai pasėjo; visai juoda nudžė; tamisiai raudonai žydėjo*. Kaip iš pavyzdžių matyti, kai kurie šiųrieveiksmių tartum suteikia savo pažymimiesiemsrieveiksmaims labai didelio ypatingumo kiekio reikšmę.

Neretai pasitaiko, kad tos pačios šakniesrieveiksmai turi daugiau reikšmių, kaip būdvardis, iš kurio jis padarytas. Sakysime, būdvardis *baisus* turi „biaurus“ ir „didelis“ reikšmes (: *baisus tavo pirštas; baisus tavo godulys*), orieveiksmis *baisiai* plačiai yra vartojamas „labai“, „visai“, „smarkiai“, „nepaprastai“, „tikrai“ reikšmėmis (: *jī baisiai graži; aš baisiai nepiktas; baisiai mūdvi susipýkova; aš ant jo baisiai piktas; baisiai kvailai pasakė*); būdvardis *drūtas* reiškia tik „stiprus“ (: *paklōdē plonā, ale drūtā*), orieveiksmais *drūčiai* turi reikšmes „stipriai“, „smarkiai“ ir „labai“ (: *dūrys užtrāuktos drūčiai; šuo drūčiai lōja; jis drūčiai gražus*).rieveiksmis *drąsiai* čia vartojamas ir „tikrai“ reikšme (: *kimbì už duo-*

nos, o drąsiai jos nevalgysi),rieveiksmis *stąčiai* — ir „tiesiai“ reikšme (: *atėjau stąčiai per laukus; stąčiai į akis pasakiáu*) ir pan. Tai rodo, kad formanto *-(i)ai*rieveiksmiai tiriamajame plote yra palyginti vaizdinga šnekamosios kalbos stilistinė priemonė. Atskirais atvejais šių tarmiųrieveiksmių daugiareikšmiškumas galėtų būti panaudotas ir literatūrinės kalbos stiliui turtinti.

Panagrinėjusrieveiksmių su formantu *-(i)ai* darybą, kaitymą, kirčiavimą ir vartojimą, galima padaryti šias išvadas:

1. Šiaurės vakarų aukštaičių tarmėse daugiausia šio formantorieveiksmių yra padaroma iš dviskiemenių *u-*, *(i)a-*kamienių būdvardžių, retesni yra jų dariniai iš daugiaskiemenių būdvardžių ir dalyvių.

2. Iš *u-*kamienių būdvardžių padarytirieveiksmiai visada kirčiuojami antrame nuo galo skiemenyje, jei jį sudaro tvirtagalys dvigarsis ar balsis *i, u*.

3. Aukščiausiasisrieveiksmių laipsnis, skirtingai nuo literatūrinės kalbos, daromas su tvirtapradiškai kirčiuota priesaga *-iáu*, o dariniai su priesaga *-iausiai* yra naujesni, atsiradę dėl literatūrinės kalbos įtakos. Visų aukščiausiasisrieveiksmių laipsnis daromas iš aukščiausiojo laipsnio formos ir įvardžio *visas* ar tos pačios, kaip irrieveiksmis, šaknies būdvardžio daugiskaitos kilmininko formos, pvz.: *geriū geriáu, visū geriáu*.

4. Prieveiksmiai su formantu *-(i)ai* plačiausiai vartojami būdo reikšme, tačiau yra ir kiekio, laiko, vietos reikšmę turinčiųrieveiksmių. Pasitaiko, kad skirtingame kontekste tas patsrieveiksmis turi skirtingas funkcines reikšmes.

5. Prieveiksmiai su formantu *-(i)ai* dažniausiai žymi veiksmo būdą. Kai kurie iš jų gali būti semantiškai siejami ir su būdvardžiais, dalyviais, retais atvejais — net su daiktavardžiais.

6. Atskiririeveiksmiai turi daugiau reikšmių, negu atitinkami lietuvių literatūrinės kalbosrieveiksmiai.

НАРЕЧИЯ С ФОРМАНТОМ *-(i)ai* В ГОВОРАХ СЕВЕРО-ЗАПАДНЫХ АУКШТАЙТОВ

Э. ГРИНАВЯЦКЕНЕ

Резюме

Наречия с формантом *-(i)ai* в говорах северо-западных аукштайтов (занимающих территорию Литовской ССР между населенными пунктами Смалининкай, Ваджигирис, Гиркальнис, Скирснямуне) большей частью образуются от двусложных прилагательных, изменяемых по степеням сравнения. От многосложных прилагательных и причастий они образуются реже. Формант *-ai* свойственен образованиям от прилагательных с основой на *a-*, от страдательных причастий настоящего и прошедшего времени, а также от причастных форм со значением необходимости, напр.: *kēršas: keršai* «пестрый: пестро», *neláuktas: neláuktai* «нежданный: нежданно», *bátinas: bûtinai* «необходимый: необходимо». Формант *-iai* свойственен образованиям от прилагательных с основой на *ia-*, *u-*, а также от причастий настоящего и прошедшего времени

действительно залога, напр.: *tūščias : tuščiai* «пустой : пусто», *sáldus : sáldžiai* «сладкий : сладко», *žvūgiantis : žvūgiančiai* «визгливый : визгливо», *pagėdęs : pagėdusiai* «страшный : страшно». Если в древности наречия с фермантом *-(i)ai* и были местными падежами прилагательных среднего рода (как предполагается в соответствующей литературе по данному вопросу), то некоторые примеры двухкорневых наречий (напр.: *sausgėlai* «ревматически», *sausmirkaī* «насковзь», *abypusiai, abygaliai* «двусторонно»), также как и многочисленные их примеры от причастий, показывают, что позже образование наречий данного типа происходило самостоятельно, т. е. путем приложения форманта *-(i)ai* к основам прилагательных, причастий и др.

Обычно каждому прилагательному или причастию соответствует только одно наречие с фермантом *-(i)ai*, но наряду с напечениями *drūtai* «прочно» и *senai* «старо», образованных от *drūtas* «прочный» и *senas* «старый», в исследуемых говорах употребляются и наречия *drūčiai* «сильно» и *seniai* «давно», совпадающие с *drūtai* и *senai* своими корнями, но отличающиеся от них значениями и формой. В статье делается предположение, что наречия *seniai* и *drūčiai* могут быть образованы не от прилагательных *senas* и *drūtas*, а от других, родственных им корней с другими основами, которые в настоящее время в исследуемых говорах отсутствуют. Данное мнение отчасти поддерживает и такое образование, как *drūčgalys* «толстый конец».

В отличие от литературного языка, наречия, образованные от прилагательных с основой на *-и*, имеют ударение на предпоследнем слоге, если этот слог является долгим или не удлиняется под ударением, напр.: *baūgus : baūgiai* «пугливый : пугливо», *glītus : glīčiai* «слизистый : слизисто», *pavūdus : pavūdžiai* «завистливый : завистливо», *apsūkrus : apsūkriai* «поворотливый : поворотливо». Данный тип ударения является более архаичным по сравнению с литературным языком и, как указал К. Буга, считается реликтом древнего корневого ударения.

В исследуемых говорах употребляется двоякие формы превосходной степени наречий с фермантом на *-(i)ai*. Первая их форма в отличие от литературного языка образуется при помощи суффикса *-iau* с нисходящей интонацией, напр.: *geriau* «наилучше», *baisiau* «хуже всего», *gražiau* «красивее всего», а довольно редко употребляемая форма с суффиксом *-iausiai* (*balčiausiai* «белее всего», *gražiausiai* «красивее всего») объясняется как результат влияния литературного языка. Вторая форма превосходной степени образуется при помощи родительного падежа множественного числа местоимения *visas* «весь» или прилагательного того же корня что и наречие и первой формы наречия превосходной степени, напр.: *visų geriau, gerių geriau* «лучше всего», *gražių gražiau* «красивее всего». Данная форма превосходной степени является высшей формой сравнения наречий по степеням.

В предложении наречие с фермантом *-(i)ai* обычно употребляется с глаголом и чаще всего определяет образ действия, реже — количество, время и место действия, напр.: *gerai dirbti* «хорошо работать», *brangiai užmokėti* «дорого заплатить», *seniai sirgti* «давно болеть», *atkaūpiai gyvėnti* «в стороне жить». Встречаются и многозначные наречия. Многие наречия исследуемых говоров служат и для определения обстоятельства действия других наречий, напр.: *balsiai gražiai dainuoti* «очень красиво петь», *drūčiai piktaī šnekėti* «очень сердито говорить». Кроме того, некоторые наречия могут быть семантически связаны и с прилагательными, причастиями, а иногда и со существительными, напр.: *jis balsiai piktas* «он страшно злой», *jis visai pasėnęs* «он совсем состарился», *jau visai pavakariūkas* «уже совсем подвечерок», *ji balsiai gaspa-dinė* «она очень хозяйка» и др.

В исследуемых говорах встречаются случаи, когда наречие имеет больше значений, чем прилагательное, от которого оно образовано.